

Poznań, 14. maja 2020r

dr hab. Beate Sommerfeld, prof. UAM
Instytut Filologii Germańskiej
Wydział Neofilologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Al. Niepodległości 4
61 874 Poznań

Recenzja osiągnięcia naukowego oraz całokształtu dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego dr Joanny Cymbrykiewicz w związku z jej wnioskiem o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Podstawa formalna recenzji

Recenzja została mi zlecona przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów na podstawie art. 18 ust. 5 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki (Dz. U z 2017 r. poz. 1789), w związku art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. poz. 1669), w dniu 4 marca 2020 r.

Praca habilitacyjna

Autorka przedstawiła do oceny monografię pt. „Biografia jako pretekst. Modele współczesnych duńskich biofikcji” (Poznań: Wydział Neofilologii UAM 2019, ISBN 978-83-954144-2-8), która jest najważniejszym elementem dokumentacji oraz dorobku naukowego habilitantki. Praca wraz ze streszczeniem liczy 236 stron, taka objętość mieści się w granicach wymogów stawianych monografiom naukowym.

Jako cel oraz główne założenie pracy autorka określa badanie roli, jaką pełnią we współczesnej literaturze duńskiej teksty o charakterze biofikcjonalnym. Autorka podkreśla, że literaturoznawstwo duńskie nie zajęło się jak dotąd dziełami biofikcjonalnymi, a przede wszystkim nurt eksperymentalny dający się zauważyć w Danii w ostatnich dekadach, jak dotąd nie doczekał się teoretycznego ujęcia. Swoją monografią chciałaby wypełnić tę ‘lukę’ w badaniach literaturoznawczych.

Autorka odwołuje się do koncepcji biofikcji, która została wprowadzona do dyskursu przez Alaine’a Buisine’a w 1991 roku. W pierwszym rozdziale rozprawy w oparciu o najważniejsze teksty teoretyków biofikcji zostały naświetlane centralne aspekty koncepcji. Rozdział rozpoczyna się od rozważań nad hybrydycznym charakterem gatunkowym biografii

literackiej, która w przeciwieństwie do biografii naukowych podlega zarówno prawom referencjalności jak i fikcji. Autorka przedstawia istniejące taksonomie dzieł biograficznych pod kątem stopnia fikcjonalizacji oraz sytuuje je w relacji do gatunków pokrewnych biografii. Wychodząc od 'paktu referencjalnego' Philippe'a Lejeune'a postuluje, że teksty biofikcjonalne zawierają z czytelnikiem pakt mieszany, referencyjno-fikcjonalny. Taki układ przez autorkę jest rozumiany w pierwszym względzie jako problem, w mniejszym stopniu jako potencjał estetyczny i hermeneutyczny takich tekstów, które – w myśli postmodernizmu – z migotliwego statusu między 'prawdą' a fikcją czerpią całe bogactwo refleksji ontologicznej i rozwiązań estetycznych.

W moim odczuciu brakuje tu pogłębionej refleksji o istocie fikcji. Fikcjonalność jest przedstawiana w zasadzie jako zawieszenie referencjalności. Takie przeciwstawienie w świetle nowszych badań literaturoznawczych wydaje się nieco uproszczające (zob. Bareis 2008). Należałoby przedyskutować chociażby poststrukturalistyczne ujęcia albo też szeroko dyskutowaną 'possible-world-theory', które zakładają inną (bardzo problematyczną albo relatywizującą) relację fikcji do rzeczywistości – zwłaszcza z racji postmodernistycznego wydzwięku teorii biofikcji. Warto ustosunkować się do szczególnie nośnej koncepcji fikcji jako 'make-believe' Kendall Waltona (1990), która z kolei bazuje na 'pakcie fikcjonalnym' Coleridge'a określającym komunikatywne działanie fikcji jako „suspension of disbelief”. Można byłoby wymienić również antropologiczne teorie fikcji (Iser 1991, Żychliński 2014). Autorka natomiast decyduje się na narratologiczne podejście do fikcjonalności, wpisując się w tradycję badawczą zainicjowaną przez Gerarda Genette'a, Käte Hamburger i Dorrit Cohn, według których wyznacznikiem 'paktu fikcjonalnego' jest istnienie narratora, który – w przeciwieństwie do 'paktu autobiograficznego' Lejeune'a – nie jest tożsamy z autorem. Fabularyzacja życia protagonisty, funkcja narratora i jego stosunek do protagonisty, zmiany perspektywy oraz 'dwuczasowość' biofikcji oscylująca między okresem życia protagonisty a współczesną perspektywą narratora znajdują się w centrum koncepcji pracy.

Autorka upatruje postmodernistyczny impuls biofikcji w przekonaniu o niemożności dotarcia do obiektywnej 'prawdy' o drugim człowieku i kwestionowaniu całościowych i teleologicznych ujęć biografii (zob. Buisine 1991). Za Martinem Middeke (1999) twierdzi, że autor dzieła biofikcjonalnego zwalnia się od „domknięcia” losów protagonisty i zobowiązania opowiedzenia historii prawdziwej (s. 32). Odwołując się do Iny Schabert (1982), podkreśla nieuniknioną subiektywną perspektywę biofikcji, która objawia się w selekcji wydarzeń z życia protagonisty oraz ich interpretacji (s. 35-36). W trakcie tej interpretacji protagonista

biofikcji może urosnąć do rangi „symbolu literackiego” (Lackey 2016), nośnika prawdy dla szerszej grupy społecznej. Autorka wyodrębnia zatem te aspekty biofikcji, które ją prowadzą do koncepcji swojej rozprawy osadzonej na jej charakterze pretekstowym. Kategoria ‘pretekstowości’ została zaczerpnięta od polskiego badacza Tadeusza Łepkowskiego (1964), dla którego relacjonowanie życia bohatera w biografii może stać się ‘pretekstem’ do ukazania szerszej perspektywy historycznej, socjologicznej lub psychologicznej.

Drugi rozdział prezentuje syntetyczne ujęcie rozwoju biografistyki w Danii w ostatnich dekadach. Pozwala to na umiejscowienie wybranych biofikcji w duńskiej praktyki i myśli biografistycznej. Szczególnie cenne wydaje mi się, że autorka nawiązuje do duńskiej tradycji, aby wyprowadzić z niej tezę o pretekstowości jako tendencji duńskich biografii literackich. Tu wraca do Georga Brandesa, który w swojej biografii Kierkegaarda traktował protagonistę jako ‘pretekst’, by wyeksponować własne poglądy, albo do kategorii ‘psychologii pronominalnej’ zaproponowanej przez Aage Henriksena, według której jednostkowe cechy bohatera mają zostać ukazane tak, aby móc zastosować je do szerszej społeczności (s. 42).

Zagadnienie pretekstowości duńskich biofikcji autorka bada na przykładzie trzech dzieł biograficznych autorów: Dorrit Willumsen: „Marie: en roman om Madame Tussauds liv”, København, Vindrosen 1983 (Maria. Powieść o życiu Madame Tussaud, przekład Maria Krysztofiak, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie 1990); Peer Hultberg: „Præludier”, København, Gyldendal 1989 (Preludia, przekład Maria Krysztofiak, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie 2002) oraz Stig Dalager: „Rejse i blåt. En roman om H.C. Andersen”, København, People’s Press 2004 (Podróż w błękitach. Powieść o Hansie Christianie Andersenie, przekład Bogusława Sochańska i Joanna Tamborska, Warszawa, Czytelnik 2007).

Pierwszym kryterium wyboru korpusu jest szeroka poczytność tekstów w Danii oraz fakt, że zostały one przetłumaczone na wiele języków, m. in. na język polski. Szkoda tylko, że kwestia przekładu została przez autorkę pominięta, gdyż byłoby cenne zbadać, na ile eksperymentalny, innowacyjny charakter duńskich oryginałów przechował się w polskich przekładach, dałoby to również asumpt do refleksji nad przenikaniem albo też konfrontacji duńskiej i polskiej tradycji biografistyki. Drugim kryterium wyboru jest estetyczna innowacyjność tych tekstów, które wykraczają daleko poza przyjęte ramy gatunkowe. Analiza wykazuje fragmentaryczną kompozycję tekstów i podkreśla odchodzenie od paradygmatu teleologicznego ujęcia życia protagonisty w duchu postmodernistycznym.

Autorka podkreśla rolę paratekstów wskazujących na poetykę utworów, legitymizujących strategię autora i ukierunkowujących odbiór tekstów, zawierając one sygnały fikcjonalności (w myśli Käte Hamburger 1957, zob. także Bareis 2008) - w przypadku Willumsen i Dalagera tytuł udziela autorom 'licentia poetica' do swobodnego obchodzenia się z materiałem biograficznym. W tych punktach warto byłoby bardziej wy badać aspekty autokreacji ich autorów oraz autoreferencyjności tekstów.

Przede wszystkim zaś analiza skupia się na strukturze narracyjnej zbadanych tekstów. Model Bachtina wybrany przez autorkę jako uzupełnienie instrumentarium wypracowanego przez Genette'a daje możliwość uchwycenia dynamiki gry różnych, przenikających się głosów i perspektyw. Przekonywujące są analizy zróżnicowanej perspektywy narratora, która oscyluje między pozycją wewnątrz a zewnątrz protagonisty, między empatią a chłodem lub ironiczną pobłażliwością. Przekonuje mnie również wykazana przez autorkę korelacja między strategią narracyjną a pretekstowością utworów. Subtelne zmiany perspektywy i tonu narratora odzwierciedlają ambiwalencję będącą nieodzownym elementem biofikcji, między chęcią zbliżenia się do protagonisty i 'użyczenia mu swojego głosu', a narzucaniem mu własnego, współczesnego punktu widzenia na temat zagadnień społecznych albo uniwersalnych. Szczególnie w analizie tekstu Dorrit Willumsen o życiu Madame Tussaud owa gra perspektyw między protagonistką a narratorem została trafnie ukazana, a pretekst (dorastanie kobiety - artystki do samostanowienia) odniesiony do zmieniającego się dyskursu feministycznego. Natomiast stwierdzenie tak: „Tożsamość kobieca jest przedmiotem badań i rozważań wielu badaczy” (s. 105) należałoby jednak udokumentować stosowną literaturą przedmiotową. Miejscami autorka ulega chęci wprowadzenia jednoznaczności w przyporządkowania głosu (s. 122), gdzie Willumsen pozostawia tę kwestię otwartą, umniejsza tym samym potencjał znaczeniowy tekstu – a utożsamianie narratora z autorką w innych miejscach (s.123) należy uznać jako skrót myślowy. Aby bardziej precyzyjnie nazywać inscenizacje stanów świadomości protagonistów (w przypadku Hultberga świadomość dziecka, u Dalagera stan umysłu poety w pobliżu nadchodzącej śmierci), ale także zmiany w perspektywie narratora, jakie zachodzą w analizowanych tekstach, moim zdaniem bardziej trafne byłoby wykorzystanie modelu trybów narracyjnych Dorrit Cohn (*Transparent Minds: Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*, 1983). Cohn wskazuje również na ironię jako wyznacznik ambiwalencji w tekstach fikcjonalnych.

Jeśli chodzi o „preteksty”, które autorka upatruje w analizowanych tekstach, zostały one generalnie trafnie zidentyfikowane. W tym względzie autorka skonfrontowała swoją

interpretację z istniejącymi badaniami zarówno duńskich jak i polskich badaczek (np. Marii Krysztofiak, która jest również tłumaczką dwóch z tekstów). W niektórych miejscach natomiast granice między pojęciem pretekstu i 'motywu' tracą ostrość. W przypadku „Præludier” Hultberga nie jestem pewna, czy autorka wybiera właściwie określając „dzieciństwo” jako uniwersalny pretekst dzieła. Sama – proponując psychoanalityczny model rozwoju człowieka Lacana jako narzędzie interpretacyjne – wskazuje na inne, moim zdaniem głębsze odczytanie, a mianowicie na przejście protagonisty ze sfery wyobrazeniowej do porządku symbolicznego, a więc do języka i do wspólnoty ludzkiej. Autorka wskazuje na muzykę jako 'alternatywny język' dla artysty, a ta refleksja nad językiem jako niedoskonałym narzędziu do zrozumienia świata stanowi o zamyśle postmodernistycznym Hultberga i autoreferencyjnym aspekcie tekstu. Autorka słusznie wyróżnia zatem motyw sztuki jako 'klamrę' tematyczną wszystkich analizowanych dzieł oraz zwraca uwagę na jego immanentną ambiwalencję między możliwością samorealizacji a alienacją artysty. Można byłoby również uwypuklić funkcję narracyjną motywu sztuki - to dorastanie do własnej formy wyrazu artystycznego dla wszystkich protagonistów wyznacza ścieżkę ich życia i nakłada się na 'arbitralne' porządki narracyjne.

Koncepcja 'biofikcjonalności' wyrosła, jak autorka słusznie stwierdza, z ducha postmodernistycznego. Postmodernistyczne powątpiewanie w możliwość ujęcia życia protagonisty w ramy tekstowe oraz odchodzenie od 'wielkich narracji' są jednym z kluczy interpretacyjnych do zbadanych tekstów. Natomiast inne cechy podkreślone przez teoretyków biofikcji, a właściwie stanowiące trzon koncepcji, takie jak zacieranie granic między prawdą a fikcją, intertekstualność oraz metatekstualność (zob. Saunders 2010, Hutcheon 1988, 1989, James 1984, Nuening 1998, Faber 1980), można byłoby nieco bardziej zgłębić. Wydaje mi się, że w tym względzie, szczególnie jeśli chodzi o powieść Stiga Dalagera, pozostało jeszcze szerokie pole interpretacyjne do eksplorowania. Tego samego dotyczy rewizjonistyczny charakter biofikcji, które pozycjonują się w stosunku do wcześniejszych biografii i samego gatunku piśmiennictwa biografistycznego (tu znowu dobrym przykładem byłby Dalager).

Pomimo pewnych mankamentów rozprawy autorka dowiodła, że orientuje się w obszarze badawczym, w którym mieści się zagadnienie rozprawy, potrafi wyłonić z zaprezentowanych pozycji teoretycznych własne ujęcie problemu badawczego i odnieść je do wybranych tekstów literackich, oraz opanowała warsztat badawczy, pozwalający na analizę tekstów pod kątem obranego zagadnienia. Czy 'luka badawcza', która umotywowała autorkę do napisania monografii o pretekstowości w duńskich biofikcjach, została zatem wypełniona? Zapewne

ograniczona liczba zbadanych tekstów nie pozwala na daleko idące wnioski o tendencjach duńskich biofikcji, zaprezentowane studium w mojej ocenie stanowi jednak ważny przyczynek do badań nad biografistyką w Danii i wnosi tym samym istotny wkład do badań literaturoznawczych.

Ocena w zakresie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Od obrony doktoratu w 2007 r. habilitantka opublikowała dziewięć artykułów w czasopismach naukowych, pięć rozdziałów w monografiach zbiorowych oraz dwie recenzje naukowe. Jeden artykuł, którego habilitantka jest współautorką, został przyjęty do druku w *European Journal of Scandinavian Studies* w niemieckim wydawnictwie de Gruyter. Została również wydana drukiem Jej praca doktorska p.t. „Motyw śmierci we współczesnej poezji duńskiej” (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT 2008). Za tę publikację otrzymała nagrodę indywidualną III stopnia JM Rektora UAM za osiągnięcia w pracy naukowej.

Dorobek publikacyjny habilitantki nie jest duży, tym bardziej, że trzy teksty powstały we współautorstwie. Należy jednak wziąć pod uwagę, że większość artykułów naukowych została opublikowana w czasopismach z listy B i C MNISW (ERIH), a rozdziały w monografiach naukowych ukazały się w zagranicznym wydawnictwie Peter Lang. Oprócz tego niewątpliwym atutem jest, że habilitantka publikuje w języku polskim, angielskim i duńskim. Podkreślić należy też szeroką rozpiętość i zarazem spójność dorobku naukowego habilitantki. Część opublikowanych tekstów jest związana z problematyką rozprawy habilitacyjnej lub szeroko pojętą tematyką biografii. Pokazuje to, że habilitantka niemal od obrony doktoratu konsekwentnie rozbudowała swoje zainteresowanie biografią duńską, które zaowocowało napisaniem monografii będącej podstawą do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego. Część publikacji stanowi kontynuację i rozszerzenie obszaru badawczego, którym się zajmowała w rozprawie doktorskiej poświęconej współczesnej poezji duńskiej. Kolejny tekst jest pokłosiem badań nad krótką formą prozatorską, dzięki którym zdobyła kompetencje, by pełnić funkcję promotora pomocniczego z zakresu tej tematyki. Pozostałe publikacje są efektem badań nad przekładem literackim w kontekście komparatystycznym oraz udziału w projekcie naukowym: w latach 2014-2018 brała udział w grantie NCN pt. „Wiersz litaniiny w kulturze regionów Europy” (DEC-2012/07/E/HS2/00665) kierowanym przez dr. hab. Witolda Sadowskiego z Uniwersytetu Warszawskiego. Udział w grantie pomogło jej zdobyć cenne doświadczenie w pracy w wieloosobowym zespole badawczym.

Wygłosiła referaty na czterech konferencjach naukowych. I pod tym względem również dorobek habilitantki nie jest imponujący, zdobyła jednak doświadczenie w występowaniu na konferencjach w kontekście międzynarodowym: wystąpiła m.in. na międzynarodowym kongresie skandynawistów IASS w Lund, w Szwecji, na międzynarodowej konferencji translatologicznej na UAM w Poznaniu oraz na międzynarodowej konferencji w Ciężeniu. Wystąpienia konferencyjne uzupełniają dwa wykłady gościnne na zaproszenie na Uniwersytecie Ernst-Moritz-Arndt w niemieckim Greifswaldzie.

Reasumując, w zakresie osiągnięć naukowo-badawczych stwierdzam, że dorobek habilitantki nie jest ilościowo duży, ale jej działalność naukowa jest przemyślana, świadczy o spójności jej zainteresowań badawczych i konsekwentnym poszerzeniu kompetencji niezbędnych w samodzielnej pracy naukowej w kontekście krajowym i międzynarodowym. Habilitantka jest dobrze rokującą badaczką w zakresie literaturoznawstwa oraz translatologii, w obu obszarach zdobyła warsztat naukowy pozwalający na dalszą samodzielną działalność badawczą, udowodniła poza tym, że potrafi się odnaleźć w pracy zespołowej w ramach szeroko zakrojonych projektach badawczych. Obecne osiągnięcia naukowo-badawcze dają ku temu podstawę, oceniam je zatem pozytywnie.

Ocena w zakresie dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej

Dorobek habilitantki w zakresie osiągnięć dydaktycznych, oraz współpracy międzynarodowej jest obszerny i rozkłada się równomiernie na wszystkie te obszary. Habilitantka jest współorganizatorką konferencji międzynarodowych, na których moderowała panele dyskusyjne, brała udział w dyskusji panelowej na temat twórczości Peera Hultberga, zorganizowanej przez Uniwersytet Kopenhaski i Duńską Bibliotekę Królewską, zorganizowała wystąpienie gościnne duńskiego tłumacza Pera Øhrgaarda w Katedrze Skandynawistyki na UAM w Poznania. Odebrała kwerendy biblioteczne w Bibliotece Królewskiej w Kopenhadze (jednej z nich w ramach ww. grantu NCN) oraz na Uniwersytecie w Århus, na zaproszenie Instytutu odbyła staż w Instytucie Nordystyki Uniwersytetu Kopenhaskiego.

Jest współredaktorką naukową dwóch zeszytów czasopisma naukowego *Folia Scandinavica Posnaniensia*, w tym samym czasopiśmie była również recenzentką artykułów naukowych. Pełniła funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim, wypromowała 20

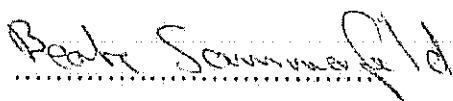
licencjatów oraz 10 magistrów w zakresie literaturoznawstwa duńskiego i translatologii. Prowadzi ćwiczenia i seminaria z tego zakresu w języku polskim i duńskim, pełniła liczne funkcje organizacyjno-dydaktyczne w Katedrze Skandynawistyki UAM. Jest cenionym pracownikiem, o czym świadczy nagroda zespołowa II stopnia JM Rektora UAM, którą otrzymała w roku 2012 za działalność dydaktyczną.

Habilitationka regularnie podnosi swoje kwalifikacje translatorskie oraz uczestniczy w licznych imprezach popularyzatorskich. Podkreślić należy bogaty dorobek translatorski habilitantki, którym wnosi duży wkład w popularyzację literatury duńskiej w Polsce. Od 2018 r. należy do Stowarzyszenia Tłumaczy Literatury, jest autorką przekładów licznych tekstów oraz książek z języka duńskiego, które zostały wydane m.in. w wydawnictwie „Słowo/Obraz/Terytoria” i WAB, dla wydawnictwa WAB oraz Znak pisała również recenzje wydawnicze. Osiągnięcia habilitantki w zakresie dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej oceniam jak najbardziej pozytywnie.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę rozprawę habilitacyjną, pozostały dorobek naukowo-badawczy habilitantki, oraz zaangażowanie w działalność dydaktyczną, organizacyjną i popularyzatorską stwierdzam, że dr Joanna Cymbrykiewicz spełnia wymagania stawiane osobom kandydującym do nadania stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie literaturoznawstwo, określonych w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki (Dz. U z 2017 r. poz. 1789), w związku art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. poz. 1669), w dniu 4 marca 2020 r.

W związku z powyższym wnoszę do Komisji habilitacyjnej w celu przeprowadzenia postępowania habilitacyjnego dr Joanny Cymbrykiewicz oraz do Rady Naukowej Dyscyplin Językoznawstwa i Literaturoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu o podjęcie uchwały o nadaniu dr Joannie Cymbrykiewicz stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie literaturoznawstwo.

dr hab. Beate Sommerfeld, prof. UAM